

annak még kevés művelői voltak. 1803-ban 23 éves korában írta a „*Jegyések Cart-hagóban*” című vitézi történetet, mely Pesten 1807-ben adatott ki. Előbb jelent meg tőle „*Jecid és Haba*” (1806.) s az „*Érdemes kalmár*” 1807-ben című eredeti szindarabok, melyek közül az utóbbi a kolosvári színpadon tetszéssel s ismételve adatott. Ezután mint legszorgalmasabb dolgozó-társat találjuk őt a „*Tudományos Gyűjteményben*” leginkább történeti cikkeivel, melyeknek: „*Szolnok vára viszontagságai*”, „*A német vitézi rend*”, „*Eger városa történetei*”, „*Aba Sámuel temetőhelye Hevesben*”, „*A bánási bolgárok*” stb. (1816–1837-ki foly.) Írói érdemeiért 1835-ben a magyar Akadémia levelező tagjává választották. E társaságnak 1840-ben testvéreivel együtt ezer forintot adományozott. Irodalmi munkássága mellett a közpályán is munkálkodott, s mint táblabíró Heves és Békés megye gyűléseiben és törvényszékein gyakran részt vett; hivatalát azonban soha el nem fogadott. Meghalt 1839-ki márc. 11-én Pesten. Nejétől Rác Mária-Magdolná-tól két leányán kívül fia István született

1819-ben Pesten, hol iskoláit az egyetemben végző. Már fiatal korában hazafias és irodalmi célokra egyesületet alkotott, és az e társaság által kiadott zsenge mutatónyokban csinos művei által hatással volt pályatársaira. Később Temes vármegyébe Gattájai birtokára vonulván, azon megyében az ellenzék egyik vezére s legkitünőbb szónoka volt. 1842–43. utazott nyugoti Európa műveltebb országaiban, és ennek eredménye „*Nyugot*” című két kötetes útleírása. (Pest, 1844.). Temes megyében az 1843/4-ki országgyűlésre követ-jelöltül lépett fel, de a conservatív párt győzelme miatt sikeretlenül. 1847-ben a védegyelet elnökévé választották. Írt egy politikai művet „*Nemzetiség*” cím alatt is, valamint több hírlapi cikket. Irodalmi műveiért 1843-ban a magyar Akadémia levelező tagjává választották. 1848-ban Temes megye képviselője a pesti nemzetgyűlésen. A forradalomban részt vevén, 1849-ben kimenekült, míg később felsőbb engedély folytán hazájába visszatért.

Forrás: Nagy Iván: Magyarország családjai. IV. kötet 1858. Bálintné Kovács Júlia eredeti írásmódban. (Folytatjuk)

Sánta Ferenc író (1927. szeptember 4. – 2008. június 6.)

Gondolataiból

Jóságában, tisztességében, becsületében soha nem lehet legyőzni az embert. A rossz, a gonosz, a becstelenség, tisztességtelenség erői ideig-óráig felülkerekedhetnek, (...) de végérvényesen nem nyomoríthatják meg az embert. A jóság, az igazságosság, a tisztesség, a becsület igénye olyan mélyen él bennünk, oly szüntelen jelenvaló, hogy nem lehet olyan helyzet, nem lehet olyan dilemma, melyben ne tudna eligazítani bennünket, melyben ne lenne képes meghatározni egyedül helyes magatartásunkat. Lelkiismeret, ha tetszik, szokrátészi hang ez, mely csendben marad, ha jól teszünk, de rögtön megszólal, tiltakozik, ha rosszra készülünk. Ettől van az, hogy a gazember mindig tudja, hogy gazember s ezért nem menthetjük fel a bűnössége alól.

Fancsali János

A Kárpát-medencében élő örmények hagyományairól – I. rész

1. Elsőként a XII-XIII. századi Esztergomban, IV. Béla király szabadságlevele tanúsága szerint, és az erdélyi Talmács környékén élő örményekről maradtak emlékek, de ők egy idő múltán teljesen eltűntek, beolvadtak.

2. Utánuk következtek az 1650-es évektől a moldovai üldöztetések elől menekülők, akiket *Apafi Mihály* erdélyi fejedelem fogadott be, legelőbb ebesfalvi saját birtokára, majd Erdély különböző településeire. Ők a mai magyarörmények elődei, akik részben Erdélyben, részben a mai Magyarország területén élnek. Nyugodtan fogadjuk el ezt a megnevezést, hisz *Szongott Kristóf* is, az első neves armenológus, ezelőtt 100 évvel, hasonlóan önazonosította nemzetiségét. Ma már a befogadó nemzethez való azonosulás más örmény diaszpóra esetében is megszokott. Így nevezik például magukat franczahnak a Franciaországban élő örmények, vagy romanahnak a Romániában élő ortodox és román nyelven beszélő örmények.

3. Az első világháború alatti örmény genocídium elől kb. 70 család érkezett Budapestre, de ők zömében a II. világháború vége felé Nyugatra távoztak.

4. Végül az utóbbi évtizedekben egy újabb, jóval csekélyebb csoport érkezett, immár nem Erdélybe, hanem csak Magyarországra.

Kocsis Károly írása „*Etnikai földrajz*” címmel, mely egy gyűjteményes kötetben jelent meg Budapesten 2002-ben (*Általános társadalomföldrajz*, szerk. *Tóth József*), komoly segítséget nyújt mindazoknak, akik ebben a kérdésben tisztán szeretnének látni. Először „*A kisebbségek etnikai földrajzi osztályozása*” című fejezet szerint a magyar földön élő örmények egységesen az általa felállított 5. típushoz tartoznak, azaz Anyaországgal rendelkező, szórványban, diaszpórában élő kisebbségek közé. A következő fejezet, melynek címe: „*A kisebbségek eredet szerinti osztályozása*” szerint a magyarörmények a 2. Allochton kisebbségek-kategóriához tartoznak, azon belül pedig a c. alcsoporthoz, melyet így jellemez a szerző: „*A befogadó ország hivatalos szervei vagy birtokosai által letelepített kisebbségek*”, mert valóban *Apafi Mihály* egy személyben volt fejedelem-hivatalos szerv és birtokos, amikor elődeinket befogadta Erdélybe.

A Musza-Dagh-os menekültjeink az e. alcsoporthoz tartoztak (Menekülés révén létrejött kisebbségi közösségek), ők valóban 1944-45-ben tovább is menekültek tőlünk. A legújabbban érkezettek pedig az f. alcsoporthoz: „*Főként gazdasági megfontolásból, önkéntes migráció során létrejött kisebbségek*.”

Miután áttekintettük a mai magyarországi örmények rétegeit, próbáljuk tisztázni kialakulásuk körülményeit.

1-2. A magyarörmények magukat az örmény főváros, Ani XII-XIII. századi pusztulásához kötik: akkor indultak el őseik Nyugat felé. Olyformán, hogy mai életterük attól több ezer kilométerre található, 800 évvel az elszakadás után. Ebből az időből 350 évet töltöttek magyar földön. Már csak egy apró észrevétel, hogy a mai Örményország már rég nem ott van, ahonnan elődeink kivándoroltak. Abban a történelmi pillanatban, amikor Erdélyben elődeink már megletelepedtek, 1740 körül, a korabeli térképek szerinti Örményország a Van tótól északra és körülötte terült el, nagyrészt a Török Birodalom részeként. A két régió közötti kapcsolat a legendák világába küldhető és ez fennmaradt később is, amikor Oroszország örmény területeket nyert a Kaukázusban. Legutóbb, a két világháború közötti Szovjetunióba is inkább lehetetlen volt beutazni, így elhinnünk sem az erdélyi magyarörmények odautaztatását, miként azt egyes „visszaemlékezők” próbálják terjeszteni. Tudomásul kell vennünk, hogy a magyarörményeknek már csak virtuális őshazájuk maradt, mellyel semmilyen valós kapcsolatuk nem volt az eljövételük után. Ez a hazai armenisztikai kutatás szempontjából alapvető fontosságú.

Szongott Kristóf, az örmény metropolisz, Szamosújvár monográfiája IV. köteteként „A magyarországi örmények ethnographiáját” közölte 1903-ban. A mintegy 400 oldalnyi könyv minden fejezetében leginkább a keleti örmények szokásaival foglalkozik, és azok ismertetése után tér át a hazaiak rövidebb tárgyalására. Ennek ismeretterjesztő indoka egyértelmű, hisz a magyar nyelven íródott könyven keresztül Szongott a teljesen elpolgárosodott

magyarörményekkel akarta megismertetni az őshazában falusi környezetben élők népszokásait. Célja az örmény nemzeti érzés fenntartása volt.

3. Miután letelepedtek Erdélyben, örmény elődeink rövidesen kiléptek az eddig vallott ortodox ősi vallásukból és megalapították az **erdélyi örmény katolikus egyházat**. Ennek okait kár lenne firtatni, mindenesetre őseink praktikus gondolkodását újonnan bebizonyították, még ha nem is mindig úgy alakultak később a dolgok, miként tervezve voltak. Ez az egyház híven szolgálta a közösség érdekeit, vezetői valóban jó pásztorok voltak, a hívők pedig teljes bizalmukkal ruházták fel papjaikat. Az örmény városok vezetése mindig igyekezett a legnagyobb egyetértésben élni papjaival a kölcsönös támogatás érdekében. Hagyomány volt pld. Szamosújvárt, hogy karácsonykor a városvezetés üdvözölte a plébánost, ő pedig újkor viszonzta a jókívánságokat. Érthető, hogy a hitélet erkölcsi normáinak betartása is szerepelt azon rendelkezésekben, melyeket a közösség saját tagjainak előírt. Vonatkozott ez a mindennapi élet és az ünnepi alkalomok adta történésekre egyaránt: öltözködés, étkezés, keresztelezés, esküvő, temetés. Mindez még 1718-ban, amire büszke nosztalgiával tekintünk ma is. „*Eránosz József* szamosújvári polgárt felesége január végén este kilenckor az utcán ke-reste, de szabály volt, hogy télen este 9 óra után az utcákon járkálni tilos, így a strázsamester el akarta fogni” – olvasható a város 1809. évi levéltárában. Hasonlóképp jöttek létre az egyházi jellegű egyesületek, melyek közül, a legutóbbi 50 éves szünet után, ma is működnek Gyergyószentmiklóson a Vörösköponyegesek,

vagy a Csíkszépvízi Szentháromság Alapítvány.

4. **A nyelv**, amelyet az Erdélyben való telepedésük idején beszéltek, híven tükrözött minden együtt élő néppel való kapcsolatukat. Egy nyugati örmény, kipcsáknak nevezett dialektus volt használatban a családokon belül, török, tatár, román, szláv és még ki tudja milyen kölcsönvett szavakkal, miközben a templomban a papok a nyugati nyelvet beszéltek. Ez a nyelv lassan még a családokból is eltűnt, amikor a XIX. század folyamán létrejött az általunk már korábbi is „*második diaszpóra*”-ként definiált szétszóródás a korábbi közismert négy településről. Csíkszépvíz, Gyergyószentmiklós, Erzsébetváros és az örmények által alapított Szamosújvár már szűknek bizonyult gazdaságilag, de karrier szempontjából is a már rég polgárosodott örményeknek. A kitörés egyfelől korábbi elkezdődött a nemességet adó birtokvásárlásokkal, majd folytatódott a tisztviselői és értelmiségi pályák felé való fordulással. Utóbbi kötelezően elmozdította a fiatalabb generációkat Magyarország és a főváros felé. Így ők elszakadtak a vallási központjaiktól is, a párválasztás csak ideig-óráig tudta mindent ellensúlyozni.

Tehát elszakadva időben és térben az őshazától, az eredeti ortodox vallásról katolikusra váltva és nyelvvesztés után ma is, mindezek ellenére létezik egy **magyarörmény nemzetiségű identitás**. Ami egyfelől valóban csodálatos határos, másfelől sokkal több megbecsülést érdemelne akár a politikum részéről is. Hisz nincs ennél beszédesebb bizonyítéka a magyar közgondolkodásnak, mint az a tolerancia és befogadó készség, ami ezt ily hosszú idő múltán is fenntartja.

Az f. alcsoportozás tartozók leginkább a mai Örményországhoz kötődnek, hisz még ott töltötték gyermekkorukat, ott nőttek fel, természetes hogy így ők járnak leginkább „haza”. Róluk érdemben majd az elkövetkezendő 350 év után tudunk majd értékítéletet mondani: mennyire ragaszkodtak eredetükhöz, múltjukhoz, nyelvükhöz ebben a gyorsuló világban.

Miként tudott, bár folyamatosan csökkenő létszámmal, de eddig is fennmaradni a magyarörmény közösség?

Ragaszkodva hagyományaihoz.

1. Az **összetartozás értékét** ismerve előbb az Örmény Kompania, majd a Mercantile Fórum alapítása biztosította a magyarörmények megfelelő képviseletét és kölcsönös támogatását. A városok közötti egyeztetések az érdekek közös képviselete céljából zajlottak. Ugyanezt a gondolatot valósították meg a világon első diaszpórábeli Örmény Múzeum létrehozatalával Szamosújváron 1905-ben.

2. Erős hagyománya a magyarörményeknek a **hitéletük ápolása**, nemcsak örmény katolikus, hanem a római katolikus egyház, sőt adott esetben a református egyházon belül. (Érdekes, hogy például az egyik oldalág szerinti rokonaim, a szászrégeni *Vertánok* közül Sándor a helyi református egyházkerület jogtanácsosaként működött.) Keresztény vallásuk gyarapodását a templomaik felépítése, javítása, felszerelése révén is kimagaslóan szolgálták. Nemcsak Erdélyben, hanem a mai Magyarország területén végzett felmérésünk nyomán is a legkülönbözőbb településeken találtunk kegyhelyeket, amelyeket magyarörmények hoztak létre.

Szongott Kristóf említett munkájában ezelőtt bő 100 évvel felsorolja a már gyakorlatból kiment szokásokat, majd azokat is, amelyek még éltek abban az időben. Ezek zöme a **hitélethez kapcsolódott**: égő mécs a szoborkép előtt, égő szentelt gyertya *Szűz Mária* tiszteletére, az új ház beszentelése, zöld ágakkal való díszítés ünnepek alkalmával, keresztekhez való járás, továbbá, hogy a vasár- és ünnepnapokon a férfiak összegyűlnek a boltok alatt. Újév és húsvét alkalmával minden örmény házban dáláuzit, illetve kátát és pászakát készítettek. Nem maradhattak el a nagypénteki szentsír-látogatás, a húsvéti szentelmények, az úrnapi körmenet. A legfontosabb, de legérdekesebb: a *Világosító Szent Gergely* ünnep, hisz az ő tevékenysége révén lett az örmény az első keresztény nép a világon. Pontosabban ortodox keresztény és az ő tiszteletére lett ezen nap az örmény katolikusok legfontosabb ünnepe. Olyannyira, hogy például a bukaresi román örmények ortodox vallású vezetősége, mely igen komoly és elismerésre méltó tevékenységet folytat a közössége körében, nem saját székhelyén, hanem Szamosújváron emlékezik meg évente erről a napról június-júliusban, miközben saját Világosító Szent Gergely ünnepe épp szeptember 30-án van.

3. Épp az **örmény katolikus egyház anyakönyvei**, az 1720–30-as évekből már bizonyítják, hogy őseink igen korán kezdtek magyar keresztneveket adni gyermekeiknek, mintegy előkészítve őket a magyar társadalomba való illeszkedésre. Lehet-e beszédesebb jele annak, hogy jól érezték magukat az akkori Erdélyben? Az öregek, akik Moldovából menekítették ki családjaikat a pusztulásból, bizonyára

még emlékeztek a történetekre. Ennél még érdekesebb volt a Lengyelországból Erdélybe menekült örmények esete. Ott, több száz éves együttlét után, a katolikus lengyelek hittéríteni akarták volna az ortodox örményeket. Akik végül a fokozódó nyomás elől Erdélybe távoztak, és itt már saját akaratukból rövidesen katolizáltak az 1700-as évek végén. Ez a beilleszkedés teljesen természetes volt, különösképpen a kereskedő foglalkozású nemzeteknél, hol mindenkinek több nyelven is értekeznie kellett a megfelelő kapcsolatok megteremtése és fenntartása érdekében.

4. A magyarörmény közösség kezdetben belterjesen házasodott, később, majdnem kivétel nélkül magyar nemzetiségűekkel. Ma már ez is teljesen fellazult.

A közösség összetartásának alapja az **erős család** és valóban, a magyarörményeknél a családok nagyon összetartóak voltak, még ha Erdély vagy Magyarország különbözőbb, távoli településeire is vitte őket a sors. Jelenleg is több erdélyi magyarörmény család tart évente hagyományos találkozót, ahol illik minden hozzátartozónak megjelenni. Így a nagycsalád eszméje a magyarörményeknél ma is fennmaradt.

5. A magyarörménység, míg Erdélybe jutott, az eltelt 500 év alatt a legkülönbözőbb nemzetiségekkel élt együtt a Kaukázus, Krím, Lengyelország, Moldova közötti vándorlásában. Így, bár bizonyára kezdetben, az 1300 évek körül volt saját népművészete, ez idővel a külső hatásokra teljesen feloldódott. Szongott Kristóf teljesen joggal írta tehát 1903-ban: „*Lehet, hogy hoztak szüleink magukkal nemzeti tánczot, de az annyira feledékenységre ment, hogy most még nevére sem emlékszünk. Az örmény már a múlt század óta*

csak magyar tánczot lejt: kitűnően ropja a csárdást. A zenét, éneket, dalt fölötte kedveli az örmény. Majdnem minden háznál volt valami hangszer; sokan használták a hárfát, pengedűt (gitár). Egy-egy asszony igen szép darabot játszatott dorombbal. Most inkább a zongora, hegedű van elterjedve. Kevés nép szereti az egyházi éneket annyira, mint az örmény... kevés számú dalok legnagyobb része feledékenységre ment, ezeknek is dalama szomorú... Az ide vonatkozó összes anyagot közlöm.”

Nem sokkal jobban járt a mesék gyűjtésével, de végül sikerült egy párat összeszednie és közölnie ugyanebben a kötetben. Népviseletünket már akkor is immár

száz éve elhagytuk, hisz a XVIII. század végére az örmények viseleti asszimilációja is lezárult. Felvették a többségi, azaz a magyar társadalom elitjére jellemző divatot.

Tehát a falusi, vidéki jellegű népművészet helyett a magyarörmények városi polgári réteggént, a művelődés más területein találták meg igényeik, tehetségük kifejezését. Az asszimiláció helyett pedig mi a szimbiózis kifejezést tartjuk megfelelőbbnek arra a jelenségre, amely az örményeket a befogadó magyarság felé vonzotta.

Megjelent: Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi kötetéből (8. 2018)
Folytatjuk

Apafi Mihály az ebesfalvi örmények részére szabadságlevelet ad

Mi Apaffi Mihály Isten kegyelméből Erdély választott fejedelme.

Adgyuk tudtára mindenkinek, az kiknek illik, ez levelünknek rendiben, hogy mivel ebesfalvi falunkban telepedett kereskedő-örmények, közönségesen találtak meg bennünket, hogy mind magoknak mind maradékoknak lenne bizonyos szabadságok és igazságok tőlünk, az mely szerint bátorságosabban élhetnének és maradhatnának szárnyunk alatt; miis azért méltó kívánságukat ajánlván ilyen rendben és punctumokban, az ő szabadságokat ki adni kegyelmesen tettsett.

1) *Hogy valameddig mi hozzánk, s maradékinkhoz is hívek s igazak lesznek, mind addig ebesfalvi jószágunkban békével lakhassanak;*

2) *Hogy magok közül bírót szabadosan választhassanak; az kinek hatalma legyen minden magok között forgó törvényes dolgoknak eligazítására, és ha közöttök el nem igazodhatnék, áppellálhassák az görög Compánia eleiben, ha kereskedést néző dolog leszen; ha pedig jószágunkbéli és külső emberekkel való dolog leszen, elégjen az rend; ha örmény*